

La Guerra del Francès al Pla de l'Estany,
(BARNOSSELL, G. & GALOFRÉ, J., ed.), Quaderns, 31, CECB,
Banyoles, 2012, pp. 47-55.

El brigadier Francesc Rovira

Jordi BOHIGAS, Pablo de la FUENTE

Univ. de Girona (Depart. d'Història i Història de l'Art, Inst. de Recerca Històrica), pl. Ferrater Mora, 1, 17071 Girona (J.B.)
Fundació Les Fortaleses Catalanes (P. F.)

Els orígens¹

El Dr. Francesc Rovira (1869-1820) no va ser un militar de carrera. Una de les qüestions en les quals la historiografia sembla haver errat és sobre la seva experiència durant la guerra contra la Convenció (o Guerra Gran), on s'ha repetit moltes vegades que ja havia estat oficial de miquelets. Tanmateix, en les detallades liquidacions de paga de terços de miquelets aixecats a partir de 1795 (Arxiu Històric Municipal de Barcelona, Arxiu Comarcal de l'Alt Empordà) no apareix cap oficial amb aquest nom. Ni tan sols com a sometent apareix referenciat com a cap de partida, malgrat que es coneix el nom dels líders de la milícia a Sant Miquel de Campmajor i a Banyoles. De fet, en esclatar la Guerra del Francès la seva experiència al comandament militar era nul·la. Un dels objectius de la biografia en curs de Francesc Rovira és aclarir tota aquesta sèrie de qüestions, defugir de l'hagiografia i fixar una cronologia bàsica. Per això, no ha estat menor, per exemple, arribar a resoldre les dates de naixement i defunció. Partíem d'una dada de naixement errònia, 1764, repetida en les seves biografies i fruit d'una confusió amb el nom d'un seu germà, que també es deia

¹ Els autors van obtenir la beca Joaquim Palmada i Teixidor 2009 del Centre d'Estudis Comarcals de Banyoles per estudiar la biografia del Dr. Francesc Rovira.

Francesc (Jaume i Tomàs), a qui li quedà el nom de Tomàs. Per tant, el nostre «Francisco, Joseph i Jaume» va ser batejat a la seva parròquia el dia després del seu naixement, que tingué lloc el 6 de desembre de 1769 (Arxiu Diocesà de Girona, Sant Miquel de Campmajor, *Bateigs* 3, f. 278). Fou el quart fill d'una família nombrosa de pagesos hisendats de Sant Miquel de Campmajor, comarca de Banyoles. El seu pare, a més de pagès, era «familiar del Sant Ofici».

Els Rovira tenien vincles sòlids amb algunes de les principals pairalies de la comarca banyolina i part de l'Empordà —forjats al llarg de segles d'enllaços familiars i de vincles de classe—, on alguns de la seva progènie proporcionarien l'oficialitat que secundaria Rovira en el «seu exèrcit», creat de bell nou a partir de 1808: els Llobera, Plantés, Bonal, Casas, Pou i Jordà, entre altres. Francesc no seria l'únic dels germans que consagraria la seva vida a l'Església. Els tres germans, tots excepte l'hereu, el seguiren en el clergat i gaudiren dels beneficis eclesiàstics fundats per la família, de la mateixa manera que en generacions anteriors havien fet els seus oncles, i els oncles dels oncles, tot mostrant l'estret vincle que certes famílies d'hisendats tenien amb l'Església secular i regular. Altres carreres vinculades a la monarquia, com la militar, requerien proves de noblesa, la qual cosa vetava l'accés als comandaments a tots els pagesos i hisendats, que en canvi tenien en l'Església una via de sortida per als seus fadristerns (MORALES, 1988). Les famílies benestants fundaven beneficis eclesiàstics per estalviar legítimes i situar els fadristerns en el clergat de manera estable, i així el benefici revertia a la família.

Rovira, doncs, seguí els estudis de teologia, primer al seminari de Girona i posteriorment a la Universitat de Cervera, on es doctorà el 1792. Només després prengué els ordes sagrats, quan s'assegurà un benefici familiar a l'església de Sant Martí de Campmajor, per promocionar-se més tard a un benefici secular del monestir benedictí de Sant Esteve de Banyoles. Fins el 1797 no rebé el presbiterat. No es pot dir que Rovira seguís la carrera parroquial, que en certa manera era la més útil a les necessitats de l'Església i la més valorada per la monarquia il·lustrada. La majoria de beneficis tenien finalitat cultural, i el treball dels beneficiats es limitava amb freqüència a complir amb unes escasses obligacions. De fet, encara al segle XVIII només una minoria dels eclesiàstics es dedicaven a funcions estrictament pastorals i optaven pels ordes majors (PUIGVERT, 2001, p. 56).

La Guerra del Francès va provocar canvis polítics, socials i econòmics profunds a Espanya, a part de les ferides i maldecaps pel llarg i prolongat conflicte que es desenvolupà en el propi territori. Per a Rovira, com per a tants d'altres que, com hem dit, tenien vetada la carrera militar, el conflicte els permeté posar a prova les seves dots de comandament i, a través dels mèrits de guerra, ascendir en l'escala social. Malgrat la seva inexperiència, el capellà es convertí en un líder entre els combatents de diferents oficis i professions. El prestigi social de Rovira va ser la clau del seu lideratge, tal com ell mateix reconegué anys després: «*El carácter que me distingue de Clérigo, el haber sido uno de los primeros de nuestra tan justa defensa, y el demasiado fervor que me hace el pueblo.*» (RAMISA, 2008, p. 401): Aquesta tropa la compondrien

els miquelets, sinònim de soldat regular reclutat per la Junta Superior de Catalunya i amb adscripció corregimental (FUENTE, 2009, pp. 77-84). Rovira s'hi incorporaria amb el grau de capità, i la seva companyia s'enquadrà al segon terç de Girona, segons una *Relación de los servicios prestados* que es conserva a l'Arxiu de la Corona d'Aragó, al fons de la Junta Superior de Catalunya (caixa 68), i que és font fonamental d'aquest article.

Malgrat que el marquès de Palacio –primer capità general del Principat durant la guerra–, pressionat per les autoritats eclesiàstiques, llicencià tots els religiosos que servien a les tropes de l'exèrcit de Catalunya, la separació de Rovira de l'activitat militar durà poc. El novembre va ser cridat a files, se'l va habilitar com a coronel d'infanteria i se li conferí el comandament d'un cos d'expatriats, és a dir, de persones que fugien de la seva parròquia, la seva pàtria més propera, ocupada per l'exèrcit napoleònic; així va ser a l'Empordà durant el setge de Roses, el novembre i desembre de 1808. Algunes de les primeres accions de Rovira foren la captura de combois i l'atac sistemàtic a les xarxes logístiques dels invasors. Un mes després se li confià el comandament de la Divisió de sometents de l'Empordà, és a dir, homes armats entre els més destacats de cada municipi que actuaven com a força de defensa del territori en suport d'un contingent de tropes que operava en la seva zona d'acció (ACA, *Junta Superior de Catalunya*, n. 74). Durant bona part del conflicte, es convertí en un dels líders tàctics d'una força heterogènia basada en «*expatriados del Ampurdán*» i sometents (FUENTE, 2009). Rovira, doncs, desenvolupà sobre la marxa tàctiques i estratègies militars. En el fons, la queixa d'alguns militars de carrera venia originada per la frustració de veure les seves trajectòries limitades per personatges del perfil de Rovira. La mobilització massiva obria la demanda de comandaments i la possibilitat de meteòrics ascensos, però els comandaments de les noves unitats es composaven fonamentalment a partir de l'elit social de l'àrea on es reclutaven (SERRANO, 2010). En tenim exemples en dos dels principals oficials de Rovira, el tinent coronel Esteve Llobera i el capità Bonal, ambdós originaris de cases pairals –Can Llobera de Vilademí i Can Bonal de Palau Surroca– associades a la classe dels hisendats (RUSTULLET, 2008; CONGOST, 1997 i 2001).

«La Rovirada»

Poques setmanes abans de la «Rovirada», l'abril de 1811, els «*expatriados*» van ser enquadrats dins d'una de les seccions de les Legions Catalanes, en un intent d'homogeneïtzar les diferents tropes que lluitaven a l'exèrcit i, al mateix temps, trencar l'estructura territorialitzada, i protagonitzada per cabdills, que caracteritzà la lluita en les primeres campanyes (BOHIGAS & FUENTE, 2011, p. 46; FUENTE, 2009). El balanç de la «Rovirada» també fou relatiu. Cert és que propicià una campanya mediàtica que afavoria el «valor» de la resistència i, alhora, interrompé durant un cert temps la invasió de Catalunya per l'exèrcit de MacDonalld, distraient forces del setge de Tarragona i fent que s'encavallés amb la campanya de Napoleó a Rússia i, per tant, s'arribés a l'equilibri de forces. Però si contemplem l'acció militar dins les perspectives fixades en el conjunt de l'operació, no seria ben bé un

èxit. En efecte, el pla ideat conjuntament amb el baró d'Eroles preveia la combinació de la «Rovirada» amb un assalt marítim a les illes Medes que tallés les comunicacions de l'*Armée de Catalogne* amb França, i d'aquesta manera assentar el primer pas cap a la seva derrota. Tot i això, la no disponibilitat de tropes espanyoles i la manca de coordinació entre els generals espanyols, especialment amb els germans O'Donnell, va fer que el comandament naval britànic no es decidís a portar a terme l'acció.

No havia passat ni un mes de la recuperació de Sant Ferran, que Rovira va rebre el primer reconeixement públic: un ascens per mèrits de guerra. El despatx de brigadier fou expedit a Cadis el 7 de maig, i fou enviat al «comandant general del primer exèrcit», en aquell moment el marquès de Campoverde. El nou brigadier deixà la fortalesa assetjada de Figueres per iniciar una missió de gran relleu, viatjà a València i Cadis, la capital efectiva de la monarquia, comissionat probablement pel marquès de Campoverde. D'allà tornaria al cap d'un mes, a finals de juny, acompanyat de Luis Lacy, el nou capità general en substitució de Campoverde, i amb un donatiu de més de 9.042 duros (o *pesos fuertes*) en metàl·lic, subministraments i material sanitari, així com una «partida de plata labrada, que el gobierno ha destinado a aquella fábrica de modelo» (ALSUS & HOSTENCH, 1909; *Diario de Mallorca*, 21/07/1811). No seria l'única vegada, però, que aprofitaria la seva fama, que traspassà l'oceà, per rebre diners de tot el món hispànic.

No és escabellat pensar, però, que els motius reals del viatge a Cadis incloïa desllorigar el conflicte dins la cadena de comandament catalana, mostrar la seva fidelitat a la Regència i esperar una recompensa, per a ell i les seves tropes. Alhora, Rovira declinà l'ofertament de ser el primer militar que rebés la creu honorífica de Sant Ferran, recompensa que premiava el «valor heroic», la màxima condecoració castrense. Però aquest reconeixement li serviria de poc si, acabada la guerra, havia de tornar al vell estat clerical. Un parell d'anys abans havia sol·licitat una canongia a la catedral de Girona, però amb la ciutat ocupada tenia poques possibilitats. D'acord amb els seus desitjos, el Consell de Regència el recompensà, el 28 de juliol de 1811, conferint-li la dignitat de mestrescola o cabiscol de la catedral de Vic (*Diario de las Discusiones y Actas de las Cortes*, VII, Cadis, p. 218 i ss). Aquesta concessió havia portat alguna discussió a les Corts, a causa del fet que la decisió topava amb el decret núm. 16 de les Corts de Cadis, aprovat el dia 1 de desembre de 1810, segons el qual les vacants eclesiàstiques no serien dotades fins al final de la guerra, repercutint les rendes originades a les arques de la monarquia per tal de sufragar l'esforç bèl·lic. Però la Regència considerà que podia fer-se una excepció en el cas de Rovira, en «*testimonio de la gratitud nacional*».

Un retrat del brigadier Rovira al Museu del Prado

Recentment, entre els fons d'aquesta prestigiosa pinacoteca, hem identificat un retrat del brigadier Rovira (fig. 1). La gran confusió fins avui ha estat el fet que a la inscripció inferior del quadre hi diu: «AL EXCMO SR DUQUE DEL YNFANTADO, LO DEDICA DN JUAN ROVIRA Y FOR-

☉ Figura 1

Brigadier Francisco Rovira Sala. Oli, 82 x 65 cm, atribuït a Joan Rovira i Formosa.

MOSA». L'obra va formar part de la col·lecció pictòrica del ducat de l'Infantado fins que, el 1889, la duquesa vídua de Pastrana, la jove del XIII duc de l'Infantado, en va fer donació al Museu Nacional de Pintura i Escultura. La fitxa tècnica actual (Museo Nacional del Prado, *Catálogo de la duquesa viuda de Pastrana*, n. 169: «Desconocido. Retrato». Relacionat com a donació n. 124) atorga l'autoria de l'oli a Joan Rovira i Formosa, però a l'inventari de donació no hi consta. Tot i que desconeixem si podia ser parent del retratat, el que sí que es pot dir és que no hi ha evidències que fos pintor. En aquest article fonamentarem, fora de qualsevol dubte raonable, que es tracta d'un retrat fidel del brigadier Rovira. D'entrada, malgrat la representació fantasiosa del paisatge figuerenc, aquest està basat en la perspectiva del plànol que Rovira porta a la mà, que és de la fortalesa de Sant Ferran. Per altra banda, el personatge vesteix un uniforme de brigadier, tal i com s'evidenciarà. Cal dir que Rovira era l'únic militar d'aquest grau entre els participants en la «Rovirada» que embarcà cap a Cadis. Precisament a Cadis, Joan Rovira i Formosa era delegat de la Junta Superior de Catalunya. No deixa de ser curiós que al despatx de brigadier efectiu de l'heroi de la «Rovirada», expedid a Cadis el 7 de maig de 1811, consti que «el 25 de set[iembr]e [de 1811] se entregó a D[o]n Juan Rovira». Precisament, el fet que Joan Rovira i Formosa recollís l'esmentat despatx fou sol·licitat pel mateix interessat. L'agent català a Cadis ho justificà davant la Regència arran d'una carta personal del brigadier Francisco Rovira, datada a Olot el 6 d'agost de 1811, on deia que atès que la «Su Majestad se ha dignado concederme la gracia de la Capiscollia de Vich», benefici eclesial concedit per la seva gesta, aquest no podia ser efectiu pel fet que «no se halla... el despacho de Brigadier» (Archivo General Militar de Segovia (AGMS), 1/R-1371).

L'altre element gadità en el rerefons de l'obra pictòrica és el duc de l'Infantado. ¿Per què es lliura un retrat del brigadier Rovira al Duc? Això s'inscriu dins d'un gest de bones intencions. Don Pedro Alcántara Álvarez de Toledo i Salm-Salm era nomenat per la Regència el 10 d'abril Capità General de l'Exèrcit de Catalunya en propietat. Precisament, aquesta data coincideix amb la vigília de l'assalt a Sant Ferran. Gran d'Espanya, XIIIè duc de l'Infantado, IXè duc de Pastrana, més tot un reguitzell de títols nobiliaris que arriben fins la vintena, el seu nomenament va voler posar fi al descontrol a la cadena de comandament catalana. Els germans O'Donnell, Wimpffen, Campoverde... Fins a onze generals havien assumit, en dos anys i mig, el comandament de l'Exèrcit de Catalunya. El mateix Infantado explica que l'entorn català a Cadis tenia a veure amb el seu nomenament. Així exposa qui el va encimbellar al càrrec atès l'«*agradecimiento que debo a los Sres. Diputados de Cataluña por la confianza que me han manifestado*» (DUQUE DEL INFANTADO, 1811). Molt més que l'experiència militar que el Duc acreditava, el seu nomenament buscava un cap que no pogués ser constantment qüestionat com fins aleshores. Tot i que Infantado refusà el comandament de les tropes i va preferir anar d'ambaixador a Londres, el gest sembla clar.

Rovira, als 41 anys complerts, mostra un aspecte madur però no envellit. Tot i les arrugues al rostre, conserva una juvenil cabellera negra. L'uniforme que vesteix és en consonància amb la tradició catalana. Tot i que llueix l'entorxat de brigadier, grau que assolirà una vegada integrats els seus expatriats a la Primera Legió Catalana, el dòlman no és el regla-

mentari d'aquesta unitat, sinó del Batalló d'Expatriats. Aquest aparent anacronisme es justifica pel fet que la uniformitat havia estat reglamentària fins al març de 1811, poc abans de la «Rovirada». La integració del Batalló d'Expatriats dins la Segona Secció de la Primera Legió Catalana significà que les tropes de Rovira canviaren el seu estatut: els expatriats eren considerats com a infanteria lleugera, mentre que una vegada integrats a les legions catalanes, Rovira i els seus homes van ser enquadrats dins la infanteria de línia, fet que deixa clar, al seu torn, el caràcter de cos d'infanteria lleugera dels expatriats (AGMS, 1/R-1371; 1/LL-177). Ateses les mancances logístiques de les mal equipades tropes catalanes, sembla lògic que el subministrament de la nova uniformitat legionària fos lluny de ser una realitat, tot i les reformes orgàniques. Cal significar que quan Rovira fou ascendit a brigadier com conseqüència directa de la presa de Sant Ferran l'abril de 1811, els antics expatriats ja s'havien integrat a les legions catalanes com a infanteria de línia.

De fet Rovira porta un dòlman, peça de roba característica de la infanteria lleugera. Aquest aspecte fa desestimar l'equipament de la infanteria de línia i, per tant, és una clara identificació amb la uniformitat dels expatriats. De fet, el Regiment d'infanteria lleugera de Voluntaris de Catalunya, creat el 1762 i que formava part de l'expedició del marquès de la Romana a Dinamarca, coetània a l'esclat de la insurrecció a la Península, utilitzava el dòlman igual que el de Rovira (ALMIRANTE, 1869).

Tot i els problemes que planteja l'anàlisi de l'uniforme, a la bocamàniga s'aprecien tres galons d'argent a més d'un torxat del mateix color, acreditatius els primers del grau de coronel i el segon del de brigadier. La superposició dels galons i l'entorxat significa que aquest brigadier és alhora coronel d'un regiment. Això voldria dir que en ascendir a brigadier va retenir el comandament de la Segona Secció de Línia de la Primera Legió Catalana. Tot i no dir-se regiment en aquell moment, la secció dins les legions catalanes era una agrupació de batallons. És a dir, l'equivalent a un regiment, tot i que no tenia aquesta denominació. Però no trigà gaire temps sense que es donés aquest pas. Després de la caiguda de Sant Ferran, una de les tasques de Rovira fou reconstruir la seva unitat amb els pocs oficials que no havien estat presoners. Amb aquest nucli es creà el Regiment d'Infanteria de Sant Ferran, dipositari de la tradició militar de la gesta d'abril de 1811 (CONDE DE CLONARD, 1858, XII, pp. 458 i ss.).

El grau de brigadier era el rang jeràrquic entre coronel i mariscal de camp, l'equivalent aquest últim avui en dia a un general de divisió. Però hi ha una important diferència entre el brigadier i l'actual general de brigada, tot i ser la mateixa graduació. El brigadier no era un oficial general, sinó que era el màxim rang de l'oficialitat particular, fos a les armes tàctiques com la infanteria, la cavalleria o els dragons, o als cossos facultatius com l'artilleria o els enginyers. Dins del context històric no es pot afirmar que Rovira fos general, ja que el brigadier durant aquell temps no tenia aquesta consideració. Mentre un mariscal de camp, un tinent general o un capità general eren oficials enquadrats a l'Estat Major General, Rovira fou, tot i el seu grau de brigadier, un oficial d'infanteria (ALMIRANTE, 1869, pp. 175-181).

El brigadier era un oficial particular amb la tasca de posar fre al corporativisme regimental. És per això que es reforçaren dos elements representatius que feien del brigadier, tot i ser un oficial particular, un quasi general: el torxat i la faixa. Un d'ells, el torxat, es pot apreciar al retrat de Francisco Rovira. És d'argent, a diferència del seu superior jeràrquic, el mariscal, que era daurat, al igual que els dels altres oficials generals, el tinent general i el capità general, que lluïen, respectivament, dos i tres torxats daurats a la bocamàniga. El segon element, que Rovira no duu, és la faixa blava, de color diferent a la vermella utilitzada pels oficials generals.

Un últim element és la presència de la bandera vermella i groga onejant sobre Sant Ferran. A primera vista semblaria un anacronisme, atès que l'avui bandera espanyola era tan sols una bandera naval. No fou la bandera nacional fins al 1843. Durant el conflicte, les fortaleses catalanes costaneres començaren a utilitzar-la per tal de millorar les operacions combinades amb forces navals (GONZÁLEZ, 1909, pp. 129-130). Sembla ser que aquesta determinació es va estendre a d'altres fortificacions, com seria el cas de Sant Ferran, allunyada de la costa.

A tall de conclusió

La mobilització general decretada de resultes de l'esclat de la guerra contra l'invasor napoleònic per part de les juntes provincials i superiors del Regne promocionà vers els primers rangs de l'exèrcit a comandaments inferiors i altres professionals que no havien seguit la carrera de les armes, com estudiants i clergues. Aquests últims, líders naturals del país per la seva doble condició social i religiosa, reforçaren amb els seus dots el comandament d'un exèrcit creat, en bona part, *ex novo*. El cas del doctor en teologia Francesc Rovira (1769-1820) és un d'ells. Autodidacte pel que fa a les arts de la guerra, sabé fer compatible el seu caràcter de líder popular amb la creació d'una imatge de militar professional experimentat de resultes de la representació pictòrica que ens ha deixat. Per tant, accions militars com la sorpresa de Figueres –altrament coneguda com la «Rovirada»– i quadres com el del Prado obliguen a matisar la imatge del clergue guerriller en favor d'una altra en la qual es privilegia la realitat de dos exèrcits igualment convencionals enfrontats sobre el mateix camp de batalla.

Tot i les demostrades habilitats com a soldat, els cànons impediien que Rovira abandonés la carrera eclesiàstica. Una important diferència amb d'altres oficials laics que, aquests sí, seguiren amb la carrera de les armes sota la monarquia restaurada: fossin el baró d'Eroles, Manuel Llauder o el mateix número dos de Rovira, el tinent coronel Esteve Llobera.

BIBLIOGRAFIA

- ALMIRANTE, J. (1869); *Diccionario militar. Etimológico, histórico, tecnológico. Con dos vocabularios francés y alemán*, Depósito de la Guerra, Madrid.
- ALSUS, P. & HOSTENCH, J. (1909); *Centenari de la Guerra de la Independència*, Banyoles.
- BOHIGAS, J. & FUENTE, P. de la (2011); *La Rovirada*, Ministerio de Defensa, Madrid.
- CONDE DE CLONARD (1858); *Historia orgánica de las armas de infantería y caballería españolas desde la creación del ejército permanente hasta el día*, Imprenta de Francisco del Castillo, Madrid, vol. XII.
- CONGOST, R. (1997); «De pagesos a hisendats: Reflexions sobre l'anàlisi dels grups socials dominants. La regió de Girona (1780-1840)», *Recerques: història, economia, cultura*, 35, pp. 51-72.
- (2001); «Guerra, pàtria i estadística: el despertar polític dels hisendats gironins (1795-1800)», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, XLII, pp. 379-395.
- DUQUE DEL INFANTADO (1811); *Exposición que hace el Duque del Infantado a su partida para Inglaterra*, Cadis.
- FUENTE, P. de la (2009); «Tropas regulares catalanas en la Guerra del Francés: migueletes y somatenes», *Cuadernos del Bicentenario. Foro para el Estudio de la Historia Militar de España*, 7, pp. 73-98.
- GONZÁLEZ, M.: (1909); *Banderas y estandartes del Museo de Inválidos*, Madrid, Ribadenayra, Madrid.
- MORALES, A. (1988); «Milicia y nobleza en el siglo XVIII», *Cuadernos de Historia Moderna*, 9, pp. 121-137.
- PUIGVERT, J.M. (2001); *Església, territori i sociabilitat (segles XVII-XIX)*, Eumo, Vic.
- RAMISA, M. (2008); *Polítics i militars a la Guerra del Francès (1808-1814)*, Institut d'Estudis Ilerdencs, Lleida.
- RUSTULLET, M. (2008); *La Guerra del Francès al Pla de l'Estany, 1808-1814*, Consell Comarcal del Pla de l'Estany & Ajuntament de Banyoles, Banyoles.
- SERRANO, Ll. (2010); «1808: mobilització, revolució i guerra», *Annals de l'Institut d'Estudis Gironins*, 51, pp. 445-463.